

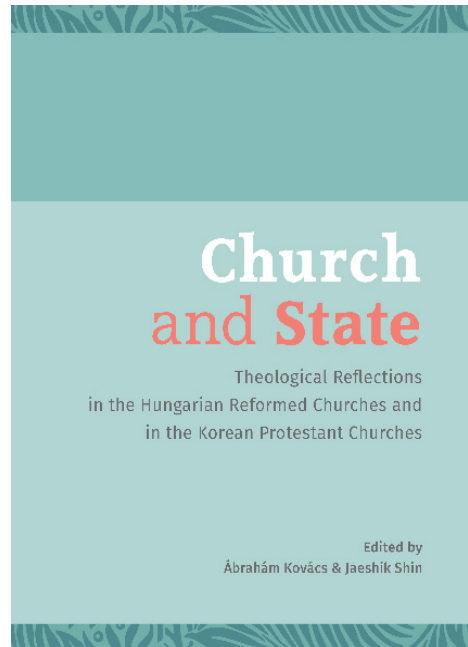
*KULCSÁR Árpád*¹

Recenzió

Kovács Ábrahám – Jaeshik Shin (szerk.) Church and State. Theological Reflections in the Hungarian Reformed Churches and in the Korean Protestant Churches. Studies in Hungarian and Korean Protestant Theology, Vol. 1.

Debrecen – Gwangju (Dél-Korea),
Debreceni Református Hittudományi
Egyetem – Honam Theological
University and Seminary (Gwangju),
2019, 210 old.

Sokkal több a közös a magyar és a koreai protestánsokban, mint az elsőre gondolhatnánk. A 20 században mindkettő országhatárait a nemzetközi nagyhatalmak módosították, a nemzet egységét megtörték. Mindkét népnek élnek nemzettagjai kisebbségi létben az anyaországukkal szomszédos országokban, ahogy jelentős diaszpórákban is szerte a világon. A kommunizmus mindkét nemzetet különösen sújtotta; míg az egyik

¹ Egyetemi tanársegéd, Partiumi Keresztény Egyetem; e-mail: kulcsarpad@partium.ro; arpadk2002@yahoo.com.

nép esetében a megbékélés, a megbocsátás folyamata elkezdődhetett, addig a másik esetében mindmáig akadályt gördít az ideológiai és fizikai határ. A feldolgozandó traumák között a keresztyének üldözése, hitükért való bebörtönzése és kivégzése sötét pontként dominál. A legújabb kihívások között jelentős helyet foglal el mindkét nép esetében a szekularizáció, amely a keresztyénséget új kihívás elé állítja. Ebben a helyzetben magyar reformátusok és protestáns koreaiak sokat tanulhatnak egymástól.

A dél-koreai–magyar protestáns teológiai kapcsolatok egyre élénkebb, rendszeres jellegét hivatott képviselni a HUN-HAN Teológiai Fórum, amely kétévente megrendezésre kerülő konferenciák formájában erősíti a két nép protestáns egyházai és teológusai között a köteléket. Ennek első állomása volt a 2015-ben, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) megrendezett konferencia, melynek előadásait Kovács Ábrahám (DRHE, Dogmatikai Tanszék) és Jaeshik Shin (Honam Teológiai Egyetem és Szeminárium, Gwangju, Dél-Korea) professzorok, a konferencia szervezői szerkesztették kötetbe. A kiadvány, a *Magyar és Koreai Protestáns Teológiai Tanulmányok* sorozat első darabja, tizenkét tanulmányt foglal magába, melyek egyenlő arányban oszlanak meg a magyar és a koreai szerzők között. A sorozat jelentőségét az adja, hogy egyszerre jelenik meg Európában (Magyarországon), és Ázsiában (Dél-Koreában) angol nyelven, így mindkét olvasótábor számára releváns, kurrens információk révén ismerteti meg az adott egyházi közeg életét, teológiáját: a magyart a koreaiival, a koreait a magyarral.

A tanulmányok nehéz és fajsúlyos témával foglalkoznak: az egyház és az állam kapcsolatára fókuszálnak, különös tekintettel az európai és ázsiai kommunista államhatalom és a protestáns egyházak viszonyára. A fő témák között szerepel a megbocsátás, a nemzet újraegyesítése, a kommunista államhatalommal való együttműködés vagy együtt nem működés, a kollaborálás vagy a mártíromság vállalása, az elhallgatott vagy elfelejtett áldozatok (lelkipásztorok, presbíterek, egyháztagok) emlékének megőrzése.

A kötet két részre oszlik: az elsőben a kontextus történeti áttekintését és teológiai perspektíváit tárgyaló tanulmányok kaptak helyet, míg a másodikban a totalitárius társadalmi renddel, a kommunizmussal, valamint a kolonizációval szemben keresztyén teológiai kritikát megfogalmazó értekezések következnek. A kötet első tanulmányának részletesebb ismertetését az teszi indokoltá, hogy az olvasó így bevezetést nyer a koreai keresztyénség kontextusába. Ezáltal a többi, a koreai keresztyénséggel foglalkozó tanulmány is könnyebben értelmezhető lesz.

Byung-Joon Chung, a szöuli Jangsin Egyetem egyháztörténet-professzora tanulmányában a koreai egyház és állam közötti kapcsolatok strukturális változásairól ír, közel két és fél évszázadot áttekintve. Az 1784–1945 közötti időszak két jelentős korszakot fed le: a Joseon dinasztia neo-konfucianus uralmát (1784–1910) és a japán sintoista kolonizáció időszakát (1910–1945). Chung professzor megközelítése a témában azért újszerű, mert a korábbi kutatások főleg vallásszociológiai szempontok alapján elemezték azt az időszakot, míg ő az egyháztörténeti és missziológiai perspektívát részesíti előnyben.

Öt típusát különbözteti meg az egyház és az állam kapcsolatának, amint az a nyugati keresztyénség történetéből kitűnik: 1) katakomba-típus: az egyházat üldözik egy pogány államban; 2) vallásosállam-típus: az államot a vallásosság irányítja; 3) államvallástípus: az állam befolyásolja a vallási ügyeket; 4) a radikális elhatárolódás-típus: az egyház elutasítja az állam beavatkozását saját belügyeibe; 5) elhatárolódástípus: baráti együttműködés figyelhető meg az egyház és az állam között. A szerző tisztában van vele, hogy ez a fajta tipizálás leegyszerűsítő, ennek ellenére alkalmasnak gondolja nézeteinek kifejtéséhez.

A Joseon dinasztia idejében szinte kizárólagosan határozta meg a neo-konfucianizmus a koreai emberek vallási, társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági életét. A konfucianus értékek Kínán keresztül érkeztek meg Koreába. Eszmerendszerének alapjaihoz tartozott többek között a szülőtisztelet, az emberségesség, illetve az öt emberi kapcsolat: uralkodó–alattvaló, apa–fiú, férj–feleség, testvérek, barátok közötti kapcsolat. Ez a rendszer nem egyenrangú kapcsolatokról, hanem alá-fölérendeltségi viszonyokról szólt, még a barátság esetében is: ha az egyik barát idősebb, a fiatalabb alárendelt helyzetben van. A konfucianizmus és neo-konfucianizmus évszázadokon keresztül teljes mértékben meghatározta Korea társadalmi, politikai berendezkedését, családszerkezetét, valamint számos mindennapi viselkedésformát és szokást.

A koreai keresztyénség története nem Koreában, hanem Kínában kezdődött. Kínából Koreába való terjedését akadályozta az a vita, amely a konfucianus ősök tisztelete (szülőtisztelet) és a keresztyénség tanai között bontakozott ki. Az uralkodó dinasztia hatalmának veszélyeztetését látta a keresztyénség terjedésében, amire válaszul üldöztetések következtek, és ezek váltak mártírrá, mert kitartottak keresztyén hitük mellett. Chung ezt az időszakot a katakombatípussal azonosítja.

A vallásosállam-típus a Joseon dinasztia regnálásának vége felé bontakozott ki, amikor száz évvel a jezsuita misszió Koreába érkezését követően (1784) a protestantizmus (amerikai presbiterianus és metodista) megjelent. A 19. század végén, a 20. század

legelején érkező protestáns misszionáriusok a keresztyénség lojalitáson és hazafiságon alapuló oldalát igyekeztek felmutatni. Azonban leginkább abban talált pozitívabb fogadtatásra a protestantizmus, mint a jezsuita misszió, hogy az előbbivel a modernizáció elérését is azonosították Koreában.

Az orosz–japán háborút (1904–1905) követően a japánok előbb protektorátust gyakoroltak, majd 1910-ben megszállták Koreát, és a koreaiak azt érezték, hogy nemcsak a nemzeti függetlenségüket veszítették el, hanem a nemzeti méltóságuktól is megfosztották őket. Az elfojtott érzelmek felszabadultak, és az 1907-es *Nagy Ébredés*ben kulmináltak. Ez a fordulat felért egy nemzeti katarzissal, koreaiak százezrei hagytak fel a gyűlölködéssel a japánok iránt, bűnbánatot tartottak, lelkileg megújultak, és elköteleződtek a keresztyénség, a misszió és evangelizáció iránt. Ez hamar megmutatkozott az egyházban: a tagok, valamint a misszionáriusok száma rövid időn belül megháromszorozódott, a gyülekezetek száma pedig megduplázódott.

A közéletben is folyamatok indultak be, amelyek az 1919. március 1-i *függetlenségi mozgalomban* csúcsozódtak ki (a dátum ma az egyik legfőbb nemzeti ünnep Dél-Koreában). Míg az 1907-es Nagy Ébredés egy spontán kialakult eseménye volt a koreai keresztyénségnek, a függetlenségi mozgalom gondos tervezés és kivitelezés eredménye lett. Bár a mozgalom nem tudta elérni kitűzött célját, a japánoktól való függetlenedést (szigorú megtorlások, bebörtönzések és kivégzések következtek), fordulópontnak bizonyult mind a koreai emberek, mind a protestáns egyház életében. A mozgalom nyomán a protestáns keresztyénség és a nacionalizmus összefonódott, és világossá vált, hogy az egyház nem elszigetelten él a világtól és annak problémáitól. Az 1919-es függetlenségi mozgalom fordulópontot jelentett a koreai protestáns egyházak történelmi öntudatában is. A protestánsok számára az 1907-es Nagy Ébredés és azt követő növekedés alakította ki az egyik pólust, az 1919-es függetlenségi mozgalom pedig a másikat. Az egyik oldalon feltűntek azok, akik úgy értelmezték a teológia feladatát, mint aminek lényege az evangelizáció, a misszió és az intézményes egyház fenntartása. A másik oldalon pedig megjelentek azok, akik szerint a teológia feladata a társadalmi átalakulás, a politikai változás és az igazságosság megvalósítása terén van. Előbbieket az egyház foglalkoztatta, utóbbiakat a társadalom és a nemzet.

A japán megszállás évtizedei alatt a sintoizmus vallási eszméje vetett árnyékot a keresztyénség működésének. Az államvallás típusa bontakozott ki ebben az időben, miközben a katakomba- és radikális elhatárolódás típusa is jelen volt újabb üldöztetések

és mártíromságok árán. A II. világháborút követően az ország kettészakítása után annak déli felében az elhatárolódástípus kezdett lassan, de biztosan kibontakozni.

Füsti-Molnár Szilveszternek, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia dogmatika tanárának írása szorosan kapcsolódik Chung professzor tanulmányához. *Az 1989–90-es változások hatása a Magyar Református Egyházra és az állammal való kapcsolatára* című tanulmányában az 1990–94 közötti időszakot a rehabilitáció, az 1994–98 közöttit az egyház korlátozása, az 1998–2002 közöttit a kooperáció, a 2002–2007 közötti időszakot pedig a visszatérő korlátozással jellemzi. Ebben az időszakban nemcsak az került a magyar református teológiai diszkusszió homlokterébe, hogy a kommunizmus évtizedeit követően milyen legyen az egyház és az állam viszonya, hanem az is, hogy miként kezdheti újra az egyház a megváltozott politikai klímában azt a szolgálatot, amelynek számos területét az államhatalom korábban szándékosan elsorvasztotta. Az oktatás, a szeretetszolgálat, a diakónia, a szociális segítség területei mellett olyan kérdések is felmerültek, hogy politizálhat-e az egyház és annak szolgálattelvői vagy van-e lehetősége az egyháznak a társadalomban erkölcsi kérdésekről véleményt nyilvánítani, abban irányt mutatnia. A szerző arra a megállapításra jut, hogy az egyház és az állam kapcsolatának perspektívái még bőséges feladatot rónak a teológusokra, kidolgozásuk azonban szükségzerű.

Sangdo Choi, a gwangju Honam Teológiai Egyetem és Szeminárium ekleziasztiikatörténet-tanára a Chung professzor által már érintett japán kolonizáció évtizedeire fókuszál tanulmányában. A koreai keresztyén identitás és nacionalizmus a kolonizációs erővel szembeni fellépés során összefonódott, és ellenállást képezett a japán militáns totalitarizmussal szemben. A protestáns misszió korábbi hivatalos nyilatkozatai, melyben biztosították a koreai államhatalmat, hogy tevékenységükben nincs semmi politikai színezet, aktualitását veszítette a japán megszállást követően; a változás ezen téren lassan, de biztosan tapinthatóvá vált. A sintoizmus kényszere alatt nem sok választási lehetősége maradt az egyháznak és a keresztyéneknek Koreában: vagy behódolnak és együttműködnek, vagy ellenállnak és elmennek a végsőig, a mártíromságig. Erre az ellenállásra nemcsak a II. világháború végéig, hanem azt követően, Korea kettéosztása után is szükség volt. Az 1950–53 közötti háborúban, melyben a két országrész harcolt egymással, minden keresztyén, aki az antikommunista harcban esett el a csatamezőn, az egyház szemében mártírnak számított.

Bölskei Gusztáv, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem dogmatikatanára tanulmányában a magyar református teológiai gondolkodás összefoglalását adja a reformáció korától a 20. századdal bezárólag. Hogy miképpen hatott a nyugat-európai protestáns teológia a magyar református teológiai gondolkodásra, az a magyar olvasó számára ismert lehet, a koreai olvasók számára azonban alapos, pontos információkat nyújt a témában. A szerző írásában arra a következtetésre jut, hogy a magyar református teológiai gondolkodás alapjaiban konzervatív és gyülekezetcentrikus, nem öncélú, és általában kerüli a szélsőségeséget (csak úgy, mint a koreai presbiteriánus).

Jooseop Keum, a szöuli Presbiteriánus Egyetem és Teológiai Szeminárium professzorának tanulmánya, az *Egyház, Minjung és Állam Dél-Koreában*, a *minjung* (néptömegek) kialakulásának egyház- és teológiatörténeti hátterével foglalkozik. A *minjung* olyan alsóbb osztálybeli emberek csoportja, akik életét a társadalmi elnyomás, gazdasági kizsákmányolás és társadalmi hátrány jellemzi. A *minjung* a koreai közegben felelhető lelki-szellemi erőforrások segítségével kívánt létrehozni egy keresztyén teológiát. A *minjung* lokális teológia, valódi koreai teológia. Megközelítése mögött a koreai nép saját tapasztalatai húzódnak meg. Erre a *han* kifejezést használják, amely az elnyomást és az összesűrűsödött szenvedéstanulmányokat jelenti. A *han* miatt alacsony önbecsülés, kétségbeesés, reménytelenség, önpusztító életforma (alkoholizmus, drog, erőszak) bontakozik ki. Történelme során a koreai nép számtalan alkalommal megtapasztalta a *han*-t, olyannyira, hogy az beleivódott sokak életébe. Vagyis a *minjung* teológia elsődleges forrása általánosságában az emberi tapasztalat, a *han* megélése. Az induktív következtetés jellemzi, ahol a teológiai igazság az emberi tapasztalatból nő ki, az isteni kijelentéssel kölcsönhatásban. Keum professzor emellett érvel, hogy az egyház és állam kapcsolatában a *minjung* figyelembe vételét szükségesnek tartja.

Gonda László, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem misszió- és felekezettudomány-tanára tanulmányában az egyház és állam kapcsolatát néhány bibliai koncepció alapján dolgozza fel. A Róm 13,1–6 igeszakasza alapján érinti a konstantini, a keleti (cezaropapizmus), a nyugati (a trón és az oltár szövetsége), a lutheri, a kálvini, valamint a felvilágosodás és modernizmus koncepcióit. A Jel 13,1–9 versei alapján a szerző az egyház és egy diszfunkcionális állam kapcsolatának kérdését boncolja, hangsúlyt fektetve az 1934-es Barmeni Teológiai Nyilatkozatra (Wuppertal), a Dél-Afrikai Köztársaság holland református missziói egyházának 1986-ban megfogalmazott

Belhari Hitvallására, utalva a kommunista diktatúra évtizedeiben az evangélium tisztasága mellett kiálló lelkipásztorok egy szűk, áldozatot vállaló körére is. A Filippi 3,20 verséből kiindulva a szerző arra a következtetésre jut, hogy az egyház és az állam szétválasztása nem egy politikai koncepció, de egy ekkleziológiai szükségesség, mely az egyház missziói természetéhez tartozik.

A kötet második részét *Jaeshik Shin*, a gwangju-i Honam Teológiai Egyetem és Szeminárium dogmatika professzorának tanulmánya nyitja, melyben a professzor a koreai protestantizmust annak külső és belső kontextusában vizsgálja. Az előbbihez négy kulcsfogalmat használ: kommunizmus, konzervatizmus, kapitalizmus és fogyasztás, az utóbbit pedig a koreai protestantizmusból világszerte megismert megagyülekezet jelenti. Ezeknek a hatalmas taglétszámú gyülekezeteknek két kialakulási útja volt demográfiai szempontból: az ország másik feléből érkező menekültek révén, ami az 1945–1950 közötti időszakot jellemzi, illetve a gyors iparosodás következtében vidékről városra költözők által. A szerző tanulmányának állításait gazdag statisztikai adatokkal is alátámasztja.

Rácsok Gabriella, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia etikatanára az 1948–1989 között a Magyar Református Egyház hivatalos teológiai álláspontjáról, a szolgáló egyházzól értekezik írásában. A szolgáló egyház mint teológiai álláspont egy felszínes, tartalmában kidolgozatlan felfogás volt, mely egyetlen fő céllal rendelkezett: az 1948-ban hatalomra jutó szovjet típusú szocialista diktatúrát legitimálja, elvtelenül kiszolgálja. Az 1960-as évek vége felé megszaporoztak azok a marxista ideológiával átítatott ún. valláskutatók, akik tanulmányaikban és könyveikben rendre kritikát fogalmaztak meg a keresztyénséggel szemben, minden korábbi korszakát elítélve, a szolgáló egyház teológiájával kivételt téve: az ugyanis visszafogott elismerést kapott. Ez a folyamat az 1980-as évek elején kulminált, amikor rendszeres akadémiai dialógus bontakozott ki a marxista valláskutatók és teológiai tanárok között, évenként megrendezett konferenciák formájában. A valóságban egy kényszerűségből létrejött látszátalógus volt ez, melyet íratlan szabályaival együtt az évtized végére bekövetkező kelet-európai rendszerváltás folyamata szüntetett meg.

Hee-Kuk Lim, a szülői Presbiteriánus Egyetem és Teológiai Szeminárium egyháztörténet-professzora az 1919. március 1-i függetlenségi mozgalom és a koreai keresztyénség a kapcsolatait vizsgálja a béke kontextusában. Írásában tovább árnyalja *Byung-Joon Chung* értekezésének premisszáit. A béke kontextusa kapcsán arra hívja fel a

figyelmet, hogy azt az ember saját erejéből nem érheti el, mert a béke Isten ajándéka, amit úgy nyerhet el az ember, ha engedelmeskedik Isten szavának. Az 1919. március 1-i függetlenségi mozgalom korai szakaszában keresztyén vezetőket találunk, akik aktívan részt vesznek a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazásában, és tiszta bibliai alapon fogalmazzák meg a béke valódi jelentését. A dokumentum a mozgalom eszmei háttéréül kívánt szolgálni, s bár a mozgalom nem tudta elérni célját, a nyilatkozat írásos mementója maradt annak a magas színvonalú teológiai teljesítménynek, amellyel a 20. század eleji koreai keresztyén teológiát jellemezni lehet.

Kovács Ábrahám, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem dogmatika tanára tanulmányában Török István (1904–1991) és Ahn Byung Mu (1922–1996) felfogásait veti össze, melyet a totalitárius, diktatórikus rezsimek természetével kapcsolatban fogalmaznak meg. Török István egy 1980-ban keletkezett írásában mutatott rá arra, hogy a korabeli református egyház hivatalos teológiai álláspontja, a „szolgáló egyház” és a „keskeny út teológiája” lényegében az evangélium meghamisítása, a trón és az oltár hamis szövetsége. Mi köze van a vörös csillaghoz a keresztnek? – vetette fel a kérdést a néhai debreceni dogmatikaprofesszor, s válaszát nem nehéz kitalálnunk. A kifejezéseket a kommunista diktatúra által lemondásra kényszerített Ravasz László püspök közvetlen utódjának, Bereczky Albert püspöknek tulajdonítják, aki „prófétai” módon fogalmazta meg ezeket a később unalomig ismételtetett lózungokat. Míg Bereczky törekedett arra, hogy a kifejezéseknek valamilyen teológiai tartalmat adjon, későbbi utódai már megelégedtek magukkal a fogalmakkal is, hiszen vajmi kevesen voltak ekkoriban már, akik a tartalom iránt mertek kérdezősködni.

Ahn Byung-Mu a 20. századi protestáns teológia egyik legjelentősebb teológusa volt. Közel 10 esztendeig tanult csak Németországban, hogy felkészülten tudja szolgálni koreai keresztyén testvéreit. A hasonlóság közte és Török István között nemcsak az, hogy egyidőben működtek egymástól távol eső országok protestáns teológusaként, de közel egyidőben is hallatták hangjukat a totalitárius, diktatórikus rezsimekkel szemben. Ahn Byung-Mu a múlt század 70-es és 80-as éveiben emelte fel szavát a koreai ipari fejlődés idején a kizsákmányolt gyári munkások, mezőgazdasági munkások mellett elnyomóikkal szemben. A minjung teológia első generációjának képviselőjeként teológiai gondolkodásának középpontjában a történeti Jézus személye állt, Rudolf Bultmann (1884–1976) tanításainak határozott kritikáját fogalmazva meg. Ahn Byung-Mu saját korának szociális, gazdasági

és politikai gonoszsaigaival szembeni őszinte harcosa volt, felfogásában azonban nem kapott kellő hangsúlyt az emberi természet romlandóságának egyetemes keresztyén tanítása.

Yoon-Jae Chang, az Ewha Nők Egyeteme dogmatikaprofesszora a háború, nemzetállam és a nők kapcsolatáról értekezik vallásos megközelítésben. Írásában arra az álláspontra helyezkedik, hogy az emberiség története a háborúk által feldúlt történet. Az elmúlt 3500 évből csak 300 telt el háború nélkül. A háború áldozatai közül a szerző a női áldozatokra fókuszál koreai kontextusban. Számításai szerint nem kevesebb, mint 975 alkalommal szállták meg idegen erők a koreai félszigetet. Fájó emlékként él a koreaiak szívében, amikor a 20. századi japán megszállás idején lányok tízezreit ragadták el családjaiktól, és lettek japán katonák „szolgái”. Ez a folyamat több mint egy évtizedig tartott, módszertanában pedig kimerítette a tervezett, szisztematikus emberkereskedelem és szexrabszolgaság fogalmait. Chang professzor tanulmánya további részében folytatja elemzését és végigveszi a 20. század további koreai tragédiáit és megpróbáltatásait, következtetését az Ézs 58,6–8 igeverseire alapozva.

A konferenciakötetet *Pásztori-Kupán István*, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem professzorának tanulmánya zárja, melyben a szerző a Milánói ediktum (313) szövegének ismertetésén és elemzésén keresztül a korabeli keresztyénüldözések befejezését követő helyreállításról értekezik. Emlékeztet arra, hogy a császár, Nagy Konstantin nem tette a birodalom államvallásává a keresztyénséget. Erre még csak részlegesen került sor 380-ban, Nagy Theodosius ediktuma által. Konstantin az ediktummal mindössze a római jogot terjesztette ki a keresztyénségre általában, az egyházra, a gyülekezetekre, ezeken belül pedig azokra, akik hitük miatt megtorlásként korábban mindenüket elveszítették. Írásában a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy minden, amivel az egyén, egy közösség, intézmény vagy szervezet rendelkezik, végső soron az Istené, aki azért adott javakat az embernek, hogy azokkal hűen sáfárkodjon, Őt szolgálja, és a szükségben lévők, rászorulók segítségére legyen.